

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת אמור, תש"ע
מספר 859

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

קדמותה של מצוות יום הכיפורים: עיון בשיטתו של רד"צ הופמן¹

בפרק כ"ג בפרשתנו מובאים דיני החגים ומועדי ישראל – שבת, שלושת הרגלים (לרבות ספירת העומר שבין פסח לשבועות), ראש השנה (להלן ר"ה) ויום הכיפורים (להלן יוה"כ). דיני החגים נזכרים בתורה בכמה מקומות:

- א. שמות י"ב – דין קרבן פסח, החיוב לאכול מצה ואיסור אכילת חמץ ומחמצת בפסח.
- ב. שמות כ"ג – דיני שלושת הרגלים בקצרה וחובת העלייה לרגל.
- ג. שמות ל"ד – דינים נוספים של שלושת הרגלים, והרחבה של מצוות העלייה לרגל. מצוות פטר רחם הוצמדה לחג הפסח, ומצוינת חובת השביתה ביום השבת.
- ד. ויקרא ט"ז – עבודת יוה"כ וציון מועדו של החג.
- ה. ויקרא כ"ג – כנזכר לעיל.
- ו. במדבר כ"ח-כ"ט – השלמה של דיני החגים. בפרקים אלו מצוינים בעיקר דיני קרבנות המוספים בשבתות, בראש חודש ובחגים.

ז. דברים ט"ז – חזרה על ציווי שלושת הרגלים (והעלייה לרגל) לרבות ספירת העומר (ללא אזכור ר"ה ויוה"כ). עיון ברשימה זו מורה שר"ה ויוה"כ לא נזכרו בחומש 'שמות' כלל. מועדים אלו נזכרו לראשונה בחומש 'ויקרא' וחזרו ונשנו בחומש 'במדבר' אך נעלמו שוב בציווי על המועדים בחומש 'דברים'.

מה פשר אי הזכרת הציוויים על ר"ה ויוה"כ ב'שמות' וב'דברים', ומתי צווינו על מועדים אלה לראשונה? האם בסיני, אלא שהם נכתבו רק ב'ויקרא', או שמא ניתנו מצוות אלו לראשונה באוהל מועד, על פי מקומם בספר 'ויקרא'? אברבנאל (שמ' ל"ד) דן באי הזכרת ר"ה ויוה"כ בחומש 'שמות'. הוא סבור שב'שמות' וב'דברים' צווינו רק שלושת הרגלים כיוון שיש בהם חובת העלייה לרגל. שלושת הרגלים (וגם שבת ומצוות פטר רחם המוזכרים כאמור בשמות ל"ד) נועדו להזכיר את חסד היציאה ממצרים ואת חסד הבאת עם ישראל לארץ ישראל. פסח, מצוות פטר רחם (לזכר הצלת בכורי ישראל במכת הבכורות) ושבת מסמלים את היציאה ממצרים. שבועות וסוכות שבבסיסם הם חגים חקלאיים "יורו על היותם יושבים בארץ הנבחרת", ולפיכך "התבאר מזה למה הזהיר כאן על המועדים ולמה לא זכר בכללם יום תרועה ויום כיפורים". אברבנאל אינו דן בשאלה אימתי צווינו על ר"ה ויוה"כ.

שיטת רד"צ הופמן²

רד"צ הופמן כיוון חלק גדול מפירושו להתמודדות עם ביקורת המקרא שהציבה אתגר לא פשוט לשלומי אמוני ישראל ואילצה אותם להתמודד עם מסקנותיה. לטענת מבקרי המקרא, ר"ה ויוה"כ הם חגים מאוחרים שלא היו ידועים ל'עורך' 'שמות' ו'דברים', ואילו 'עורך' ויקרא לא הכיר את מצוות העלייה לרגל שאינה נזכרת בו כלל. רד"צ הופמן טורח לבאר את קדמותו של ציווי יוה"כ (וממילא גם של מצוות ר"ה הנזכרת בויקרא כ"ג בצמוד ליוה"כ). לדעתו, הציווי על יוה"כ ניתן בסיני, ב-40 הימים הראשונים לשהיית משה בהר. מכאן שהמצוות בויקרא כ"ג ניתנו לאחר המצוות בשמות כ"ג אך לפני המצוות בשמות ל"ד, ובוודאי לפני הכתוב בויקרא ט"ז (הציווי על עבודת יוה"כ). ציווי זה ניתן לאחר מות בני אהרון, משמע שניתן באוהל מועד, היינו בשנה השנייה:

¹ חי בין 1843 ל-1921. היה ממנהיגי יהדות גרמניה בסוף המאה ה-19 וממעצבי שיטת "תורה עם דרך ארץ". עסק בחקר התלמוד, בהוראתו ובפסיקת הלכה אך נודע בעיקר בזכות פירושו למקרא, שבהם נלחם במסקנותיה של ביקורת המקרא בימיו, תוך כדי שימוש בכלים מדעיים.

² פירושו לויקרא (חלק ב') עמ' פו-פט, קעו-קצ.

הנה כי כן קבענו, כי הפרשה בשמות כ"ג לא זו בלבד שהיא קודמת לויקרא כ"ג, אלא שגם ששמות כ"ג הוא יסודו של החוק שלפנינו כאן (ויק' כ"ג), ורק בהסתמכו על שמות כ"ג, לא הזכיר כאן העלייה לרגל. וכשם שוודאי הוא, שהחוק המצומצם של המועדים... (שמ' כ"ג) קדם לויקרא כ"ג, כך אנחנו מחליטים בוודאות שהחזרה על ספר הברית, היינו שמות לד: יח-כה, באה לאחר שניתן ויקרא כ"ג, בעלות משה רבנו בפעם השנייה על הר סיני, ואילו החוק שלפנינו יש להניח בוודאות כמעט גמורה, שניתן בארבעים הימים הראשונים.

להלן הראיות של רד"צ הופמן להקדמת האמור בויקרא כ"ג לעלייתו הראשונה של משה רבנו להר סיני:

א. ויקרא כ"ג קודם לויקרא ט"ז

רד"צ הופמן יוצא מהנחה שאם לפנינו שני מקורות הדנים באותה מצווה, כאשר מקור אחד מזכיר את המצווה וגם את העונש בגין הפרתה, ומקור אחר מזכיר את המצווה ללא העונש, משמע שהמקור הכולל את העונש הוא הקדום. המקור המאוחר אינו מוצא צורך לחזור על העונש, אלא נסמך על המקור הקדום.

נדגים את העיקרון הזה: בשמות י"ב ניתן הציווי על פסח מצרים ועל איסור אכילת חמץ. התורה נוקבת שם בעונשו של האוכל חמץ – כרת (שם: יט). אבל בציווי על הפסח בויקרא כ"ג לא נזכר האיסור על אכילת חמץ ולא העונש על הפרתו. מכאן ששמות י"ב קודם לויקרא כ"ג.³

והנה בציווי על יוה"כ בויקרא כג: כט-ל מפרטת התורה את עונשו של מי שלא יתענה ביוה"כ ושל מי שיעשה מלאכה בו – שניהם בכרת. אולם בציווי על מלאכת יוה"כ בויקרא ט"ז התורה מזכירה את החובה להתענות ואת האיסור שלא לעשות מלאכה (כט), אך לא מזכירה בצמוד לזה כל עונש למפרים את הציוויים. על פי העיקרון שהתווה לעיל ברור שויקרא כ"ג קודם בזמן ציווי לויקרא ט"ז.

ב. מצוות יום הכיפורים צוותה בסיני

לאחר שהוכח שהציווי בויקרא כ"ג קדם לזה שבויקרא ט"ז (שניתן בוודאי באוהל מועד, היינו בתחילת השנה השנייה), יש לברר מתי בדיוק ניתנו הציוויים (בייחוד מצוות יוה"כ)? בויקרא כ"ה, שלפי כותרתו (פס' א) דן במצוות השמיטה שניתנה בהר סיני, מצוין בפסוק ט' בעניין מצוות היובל: **"והעברת שופר תרועה בחודש השביעי בעשור לחודש, ביום הכיפורים תעבירו שופר בכל ארצכם"**. מכאן ראייה חד משמעית שמצוות יוה"כ ניתנה כבר בסיני.

וגם זאת: בשמות כג: טז מכונה חג השבועות "חג הקציר בכורי מעשיך", ואילו בשמות לד: כב כתוב: **"וחג השבועות תעשה לך בכורי קציר חטים"**. הכינוי "חג השבועות" מכוון ללא כל ספק למצוות ספירת העומר שנמשכת שבעה שבועות. והלוא מצווה זו צוינה רק בויקרא כ"ג?! לכן מכאן ראייה לקדמות המצווה (ולכל פרק כ"ג בויקרא) ולכן שמשו נצטווה עליה בסיני.⁴

האם מצוות יוה"כ ניתנה ב-40 הימים הראשונים לשהיית משה בהר, או ב-40 הימים השלישיים? לכאורה אין לדעת בוודאות על מועד הציווי, אולם ברור שמקורו בסיני.⁵

ג. מצוות יוה"כ צוותה ב-40 ימים הראשונים של משה בהר סיני

רד"צ הופמן ממשיך ומוכיח, כאמור, שהציווי על יוה"כ ניתן ב-40 הימים הראשונים:

בפרשת 'תצווה', בעניין מזבח הקטורת, כתוב: **"וכפר אהרן על קרנותיו אחת בשנה מדם חטאת הפפורים אחת בשנה יכפר עליו לדורותיכם קודש קדשים הוא לה"** (שמ' ל: י). ציווי זה ניתן ב-40 הימים הראשונים של משה בהר סיני,⁶ והוא מזכיר במפורש את חטאת הכיפורים. מכאן ראייה לקדמות הציווי.

אכן, במקור זה לא נזכר מועדו המדויק של יוה"כ, אך הקשר אליו ברור וחד משמעי. חלק חשוב מעבודת יום זה היה קשור במזבח הקטורת (טז: יח-יט), וכך נזכר בשמות ל'. "אחת בשנה" מכוון אף הוא לעבודת יוה"כ.⁷

ד. ראיות נוספות

1. רמז למצוות יוה"כ מוצא רד"צ הופמן בשם "כפורת" – המכסה שכיסה את ארון הברית,⁸ והלוא על הכפורת נעשתה העבודה החשובה ביותר ביום זה.⁹ הקשר בין "כפורת" ל"כיפורים" בולט ביותר.

2. רד"צ הופמן מציין הוכחה נוספת להיות כל מצוות התורה בעניין החגים והמועדים חלק מתפיסה אחת כוללת ולא מקורות שונים שאוחדו בתקופה מאוחרת. החגים ומועדי ישראל נעים סביב הספרה שבע. מקורה בבריאת העולם בשבעה ימים, ובציון מספר זה "יביע ישראל את הכרתו בה", שהוא בורא העולם ומקיימו וגם יודה שהוא הא-ל שבחר

³ רד"צ הופמן מביא ראיות נוספות המראות על קדימותו בזמן של הציווי בשמ' י"ב לזה שבויק' כג: א - א) חודש ניסן נקרא בויק' החדש הראשון, ותשרי – החדש השביעי. התורה אינה מבארת מדוע, והדבר יתבאר רק לאור שמ' י"ב, שבו מכונה ניסן "ראש חודשים" (ב) בויק' כג: ח נזכר קרבן הפסח באופן כללי (והקרבן אֶשָׁה לה). אי פירוט מהות הקרבן יובן רק לאור ההרחבה בפירוט דיני הקרבן בשמ' י"ב.

⁴ על רקע זה יובן הקשר בין "בכורי קציר חטים" של שמ' ל"ד להזכרת הביכורים בויק' כ"ג. אבל "מצוות 'בכורי מעשיך' (שמ' כג: טז), היא סתמית ובלתי מפורטת", כדברי רד"צ הופמן בדף פ"ח.

⁵ עיינו בשיטות ראב"ע ורמב"ן לתחילת פרשת 'בהר' – ויק' כ"ה. ראב"ע סבור שמצוות אלו ניתנו ב-40 הימים הראשונים, ורמב"ן סבור שציוויים אלה ניתנו ב-40 הימים האחרונים דווקא.

⁶ כשיטת רמב"ן (ויק' ח: ב; כה: א) שמתירה את סדר הפרשיות תרומה-פקודי כסדרן, מה שאין כן שיטת רש"י וספרנו (שמ' לא: יח) המשנים את הסדר וממקמים את פרשת 'כי תשא' לפני 'תרומה' ו'תצווה'.

⁷ יודגש שמקור זה מוכיח שעקרונות עבודת יוה"כ אשר הוזכרו בויק' ט"ז ניתנו אף הם בסיני, אף שהציווי המפורט ניתן לבטח באוהל מועד (אחר מות בני אהרן).

⁸ ואשר הציווי על הקמתו ניתן בפרשת 'תרומה' - ב-40 הימים הראשונים לשיטת רד"צ הופמן.

⁹ על הכפורת העלו את הקטורת ('וכסה ענן הקטרת את הכפורת' – ויק' טז: יג). דם הפר הוזה פעם אחת על הכפורת ושבע פעמים לפני הכפורת, וכך נעשה בדם השעיר.

את עם ישראל לממלכת כהנים ושומר ומכלכל אותו בהשגחה פרטית" (דף קפ"ז). וכך: (1) השבת היא היום השביעי לשבוע, יום המוקדש לה' ; (2) השמיטה היא השנה השביעית, שבה עבודות הארץ מושבתות על מנת להודיע שהארץ שייכת לה' ; (3) שבע שמיטות מובילות לשנת החמישים, שנת היובל, ושנה זו "מסדרת מחדש את קנין האומה כולה" (שם). גם החגים נעים סביב הספרה שבע ו"כך יחדירו המועדים את ההכרה, ש-ה' הוא מנהיגו של עם ישראל ומכלכלו" ; (4) פסח הוא שבעה ימים ; (5) סוכות הוא שבעה ימים ; (6) ספירת העומר היא שבעה שבועות ; (7) חגי תשרי הם בחודש השביעי (לניסן) ; (8) חג הסוכות חל שבעה חודשים אחרי פסח ; (9) מספר ימי השבתון של חגי ישראל הוא שבעה : יומיים של פסח, שבועות, ר"ה, ¹⁰ יוה"כ, סוכות, שמיני עצרת. לפיכך מסכם רד"צ הופמן (קפז-קפח) :

מספר השבעה של המועדים, שלהם אופי שבתון, מעיד שהם שייכים למערכת חוקים אחידה... ואם כך, ששנת היובל יחד עם יום הכיפורים וכל שאר המועדים, מהווים תכנית אחידה של פורקן, הרי בהכרח, שכולם ממחוקק אחד ניתנו ובזמן אחד נוצרו, ולא ייתכן, אפוא, שזה היה זמן אחר ולא זמנו של משה רבנו.¹¹

עו"ד יוסי ברכיה
עץ אפרים

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע

¹⁰ כזכור, על פי התורה ר"ה הוא יום אחד בלבד.

¹¹ יש להניח שמצוות החגים נמסרה לבני ישראל עם ירידת משה מזהר בפעם השלישית (שיטת הרמב"ן, רשב"ם לשמ' ל"ד, ועמדת רד"צ הופמן בעמוד רט). כל המועדים רוכזו בחומש 'ויקרא' מסיבות עריכה וכחלק ממגמת חומש זה. לדעת רד"צ הופמן, החלק השני של 'ויקרא' (החל מפרק י"ט) הוא "ספר קדושה", ובו הציווי על הצורך להיטהר בחגי ישראל לקראת העלייה לרגל. כל הציוויים הם חלק ממערכת דיני הקדושה המיוחדים לעם ישראל.